

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/12/gyertyanffy-andras-jogi-ismeretek-a-kozepiskolaban-04-03-10/>

Gyertyánfy András

Jogi ismeretek a középiskolában

A tanulmány azoknak a jogi ismereteknek a szubjektív seregszemléje, amelyeknek a szerző szerint hasznos lenne szerepelnie a történelem tantárgy 12-es anyagában. Az új kerettanterv ide illesztette be a társadalomismereti témaköröket, a jogi ismeretek azonban nagyrészt kimaradtak. A tanulmány először a jogról általában szól, majd egyes jogágak rövid ismertetése következik, a két legfontosabb kódex néhány szabályának bemutatásával. A történelem tananyagának lehetséges kapcsolódási pontjait szögletes zárójelben, dőlt betűvel jelzi. Befejezésül kitér a társadalomismeret tanításának alapvető nehézségeire is.

Ismeretes, hogy az új kerettanterv a korábbi *Társadalomismeret* modul anyagát a történelem tantárgyba illesztette be, amit a tárgy új neve: *Történelem, társadalmi és állampolgári ismeretek* is kifejez. *Jakab György*, majd *Németh György* már elemezte ennek lehetséges előnyeit és fenyegető veszélyeit e folyóiratban.¹ Egy évtizede tanítok történelmet és társadalomismeretet egy hatosztályos gimnáziumban. Mivel jogi végzettségem is van, a tananyagban a jogi ismeretekről szóló részterületéről szeretnék szólni, majd írásom végén a társadalomismeret egészére alkalmazni a tanulságokat.

Tanulmányomban azt szeretném megmutatni, hogy hasznos volna további jogi ismeretek szerepeltetése ebben az új helyzetben, tehát a történelem tantárgyba integrált társadalomismereti témák sorában (is). Összegyűjtöttem alább azokat a jogi ismereteket, amelyek véleményem szerint a *12. évfolyamos történelemórák társadalomismereti témaköreibe* illenének, mert

- hasznosak a mindennapi életben való eligazodáshoz;
- hasznosak ember voltunk megértéséhez, önmagunk, mások, közéleti és történelmi szereplők megítéléséhez;
- alkalmat kínálnak történelmi asszociációkra, így a tananyag hosszsmetszeti ismétlésére.

Mindhárom említett szempont megvalósítja a kerettanterv egy-egy olyan célkitűzését, amely kifejezetten a társadalomismereti témákra vonatkozik (a hétköznapokban közvetlenül hasznosítható tudás, a kritikai gondolkodás, a társadalom múltjára és jelenére vonatkozó középiskolai tudás összekapcsolása).²

Az alábbi szöveg először a jogról általában szól, majd egyes jogágak rövid ismertetése következik, a két legfontosabb kódex néhány szabályának bemutatásával. A történelem tananyagára vonatkozó, olykor minden bizonnyal szubjektív utalásaimat [→ *szögletes zárójelben, dőlt betűvel*] jelzem.

1. A JOG

A jog fogalma

Az emberi élet szabályai (idegen szóval: normái) a közösség meggyőződését, értékrendjét tükrözik. E viselkedési normák, erkölcsi normák megsértése a közösség rosszallását vonhatja maga után. Közülük a legfontosabbak betartását – a közösség nevében és érdekében – az állam (rendőrség, bíróság stb.) ki is kényszeríti. Ezeket az állam szervei által kikényszeríthető normákat nevezzük jogi normáknak, jogszabályoknak vagy egyszerűen jogoknak.³ Érdekes kérdés az erkölcs és a jog viszonya. Ha a jogot az erkölcsből

származtatjuk, nem volna szabad előfordulnia, hogy valami jogszerűnek minősüljön, miközben erkölcstelen. [→A *parlamentáris jogállam és a diktatúra jogának különbsége. A jog-erkölcs kérdésfeltevés szükségessége a demokráciában.*]

A jogszabályok *ha.....akkor.....emiatt/különben* szerkezetűek, azaz meghatározott helyzetben („hipotézis”) bizonyos magatartást parancsolnak, tiltanak vagy engednek („diszpozíció”), és kilátásba helyeznek valamilyen pozitív vagy negatív jogkövetkezményt („szankció”). Például: közlekedési baleset sérültjének segítséget kell nyújtani, ennek elmulasztása szabadságvesztéssel büntetendő. Piros lámpánál tilos áthajtani, ellenkező esetben pénzbüntetést kell fizetni. Engedéllyel rendelkezők parkolhatnak, és nem kell fizetniük.

Magyarország jogállam.⁴ Ez azt jelenti, hogy a jogszabályokat mindenkinek – az állami szerveknek és az állampolgároknak egyaránt – tiszteletben kell tartania.⁵ Hasonló alapelv az állampolgári jogegyenlőség: minden állampolgárnak egyenlőek a jogai és a kötelességei.⁶ [→ *A liberális eszme és megvalósulása egyes országok történetében.*]

A jogforrások

Magyarországon a jogszabályok törvények vagy rendeletek lehetnek. Ezeket nevezzük jogforrásoknak. Törvényt csak a parlament, rendeletet a kormány és a kormány tagjai (valamint helyi ügyekben az önkormányzati képviselőtestületek) alkothatnak. E megkülönböztetésnek főleg az az értelme, hogy a legfontosabb tárgyakat csak a parlamenti nyilvánosság előtt született törvény, nem pedig rendelet szabályozhatja.⁷ [→*A magyar rendek és felvilágosult abszolutista uralkodóink konfliktusai. A hitleri felhatalmazási törvény. A „törvényerejű rendelet” a kommunista diktatúrában.*]

A jogforrások hierarchiát alkotnak. Az alapvető kérdéseket 1. az *Alaptörvény*, másodsorban 2. törvények szabályozzák, a részletszabályokat pedig 3. kormányrendeletek vagy 4. miniszteri rendeletek. Például az oktatási rendszer egészéről törvény rendelkezik, az érettségi vizsga szabályzatáról – vagyis az oktatási rendszer egy részletéről – kormányrendelet, és még „apróbb” részletet képeznek az egyes tantárgyak érettségi követelményei, amelyekről pedig miniszteri rendelet szól.

A jogállam garanciája, hogy az alacsonyabb rangú jogszabály nem lehet ellentétes a magasabb rangúval: nem ütközhet kormányrendelet törvénybe, miniszteri rendelet kormányrendeletbe vagy törvénybe (önkormányzati rendelet semmilyen más típusú jogszabályba). Az *Alaptörvénnyel* természetesen semmilyen jogszabály nem lehet ellentétes.⁸ Minderre már a jogszabályok megalkotásakor figyelni kell, de ha ez mégsem sikerül, az Alkotmánybíróság feladata az ütközést megállapítani, és az alacsonyabb rangú jogszabályt megsemmisíteni.⁹

A jogforrások jelölése:

- 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről
- 100/1997. (VI. 13.) Korm. rendelet az érettségi vizsga vizsgaszabályzatának kiadásáról
- 40/2002. (V. 24.) OM rendelet az érettségi vizsga részletes követelményeiről

A jogszabályok paragrafusokra, a paragrafusok bekezdésekre, ezek pedig pontokra tagolódnak. Jelölésük: 2011. évi CXC. tv. 4.§ (1) a) – azaz a 2011. évi CXC. törvény 4. paragrafusa 1. bekezdésének a) pontja. [→ *1945-ig a tc. rövidítésű „törvénycikk” elnevezés volt használatban.*] Magyarország *Alaptörvénye* és a nemzetközi egyezmények nem paragrafusokra, hanem cikk(ely)ekre tagolódnak.

A jogszabályok hatálya

Egy jogszabályt meghatározott időponttól kezdve és meghatározott időpontig kell alkalmazni. Ez a két időpont egyrészt a jogszabály hatályba lépésének időpontja, másrészt a jogszabály hatályvesztésének vagy hatályon kívül helyezésének időpontja. Az elfogadott jogszabályok megjelennek az ország hivatalos lapjában, a *Magyar Közlönyben*¹⁰ („kihirdetik” őket), és általában utolsó paragrafusaik egyike tartalmazza hatályba lépésük napját. Például:

2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről

95. § (1) Ez a törvény (...) 2012. szeptember 1-jén lép hatályba.

Nemzetközi szerződések esetében az aláírás és a hatályba lépés ideje között akár egy vagy több év is eltelhet. Az államfők vagy más politikusok általi aláírást követően ugyanis a szerződést gyakran minden aláíró fél parlamentjének is meg kell szavaznia („ratifikálnia” kell). [→Történelmi munkák eltérő évszámokat közölhetnek ugyanarról. Például: Az Európai Közösség létrejötte: 1957/1958. Az egyik az aláírás, a másik a ratifikálás időpontja.]

A jogszabályok olykor olyasmit szabályoznak, amiről addig nem volt jogszabály, de gyakran előfordul, hogy módosítanak egy régebbi, az adott témát már szabályozót. Ennek az a technikája, hogy a már létező jogszabály módosítandó, régi paragrafusai hatályukat veszítik, az újak pedig bekerülnek a helyükre a régi szövegébe. Például az *Alaptörvény* változását a jogalkotó így foglalta törvénybe:

Magyarország Alaptörvényének ötödik módosítása

1. cikk (1) Az Alaptörvény VII. cikk (2)–(4) bekezdése helyébe a következő rendelkezések lépnek: (...)

8. cikk (1) Az Alaptörvény e módosítása 2013. október 1-jén lép hatályba.

Ez azt jelenti, hogy a VII. cikk említett bekezdéseinek régi szövege helyébe október 1-jétől az új szöveg kerül be. Ha arra vagyok kíváncsi, hogy mi változott legutóbb az *Alaptörvényben*, akkor „Magyarország Alaptörvényének ötödik módosítását” kell előkeresnem. Ha viszont azt akarom tudni, hogy most mi van az Alaptörvényben, akkor az *Alaptörvényt* kell megnéznem – de annak a hatályos, azaz aktualizált szövegét! Hatályos jognak nevezzük az adott pillanatban alkalmazandó jogszabályok összességét, függetlenül attól, hogy egy-egy jogszabály mikor keletkezett és azóta hányszor módosították. A *Nemzeti Jogszabálytár*¹¹ a keresés napján hatályos magyar jogszabályokat tartalmazza, de megkereshető benne egy jogszabálynak a már hatályon kívül helyezett, vagy a már elfogadott, de még hatályba nem lépett szövege is. [→ *Korábbi történelmi korszakok törvényei az Ezer év törvényei* nevű honlapon kereshetőek.¹²]

2. A KÖZJOG

A jogszabályok rendszert alkotnak. A jogrendszer a rómaiak óta közjogra (*ius publicum*) és magánjogra (*ius privatum*) tagolódik. [→ *A római jog továbbélése a kontinentális jogrendszerekben: a jusztiniánuszi kodifikáció, újjáéledés a középkori itáliai egyetemeken, a Code civil.*] A közjog közérdeket véd, a magánjog magánérdeket. Az utóbbi tárgya a magánszemélyek, azaz emberek, cégek egymás közötti kapcsolatrendszer (erről alább lesz szó). A közjog esetén mindig a „köz”, tehát az állam is részese a jogviszonynak: a közjog tárgya 1. az állam szervezete és működése, 2. az állam és az állampolgár viszonya vagy 3. az államok egymás közti viszonya. A köznyelv főleg az első csoportot alkotó alkotmányjogot nevezi közjognak, problémáit „közjogi kérdésnek”. [→ *Pl. a kiegyezés kapcsán.*] Az alkotmányjogot külön, az *állampolgári ismeretek* témakörben szokás tárgyalni; itt a közjog második és harmadik csoportot alkotó jogágairól érdemes szólni.

2.1 Büntetőjog

Amint erről szó volt, a fontosabb együttélési szabályok, más szóval társadalmi normák betartását az állam kikényszeríti, ezeket a kikényszeríthető normákat nevezzük jognak. Mégis, a jog nagy része a magánjog szférájába tartozik. Fontos, a jog szintjére emelt együttélési szabályokról van szó, amelyeket az állam kikényszerít – de csak kisegítő jelleggel. A felek legtöbbször – ha másképp nem, a jogszabályok tudata által kényszerítve – maguk rendezik vitáikat. Például, ha valaki másnak kárt okoz, megtéríti azt. Ha azonban nem tudnak megállapodni, bármelyikük bírósághoz fordulhat.

A fontos együttélési szabályok között is vannak azonban még fontosabbak. Olyanok, amelyeknek a megsértése nem csak egy másik magánszemélyt érint, hanem közvetve mindenkit. Az elkövető nem csak a sértettel, hanem a társadalommal áll szemben, mert tette az egész közösség életét megzavarta. Ez már a közjog szférája: az állam itt nem pusztán kisegítő jelleggel lép fel a sértett fél jogainak kikényszerítése érdekében, hanem

főszereplővé válik: az elkövetőt a közösség nevében, annak érdekében meg is bünteti. A rablónak vissza kell adnia áldozatának, amit elvett tőle. Ez azonban nem elég: börtönbe is zárják. Ezeket a társadalomra különösen veszélyes cselekményeket nevezzük bűncselekményeknek. Róluk és az értük járó büntetésről szól a büntetőjog, amelynek szabályait a *Büntető Törvénykönyv (Btk.)*¹³ tartalmazza. Íme, néhány a legfontosabb alapelvei közül.

A tényállásszerűség

A *Büntető Törvénykönyvben* több száz bűncselekményi „tényállás” van. Egy cselekedet akkor és csak akkor minősül bűncselekménynek, ha legalább az egyik tényállás minden elemét „kimeríti”, azaz minden elemének megfelel. Példaként szolgálhat a *zaklatás* tényállása:

222. § (1) Aki abból a célból, hogy mást megfélemlítsen, vagy más magánéletébe, illetve mindennapi életvitelébe önkényesen beavatkozzon, őt rendszeresen vagy tartósan háborgatja (...) büntetendő.

A tényállás minden elemének való megfelelés ebben az esetben azt jelenti, hogy az elkövető valakit 1. háborgat, 2. ezt rendszeresen vagy tartósan teszi, 3/a. megfélemlítés céljából vagy 3/b magánéletébe, mindennapi életvitelébe való beavatkozás céljából, feltéve, hogy ez a beavatkozás önkényes. Nyilvánvaló, hogy nem ritkán elég nehéz eldönteni, hogy egyik-másik tényállási elem kimutatható-e egy adott ügyben. A bírónak ebben persze segítségére van a joggyakorlat.

A tényállásszerűséggel függ össze az az alapelv, amelyet a *Büntető Törvénykönyv* 1.§-a tartalmaz: senkit sem lehet elítélni olyasmért, amit a törvény már az elkövetés előtt bűncselekménynek ne nyilvánított volna. Ez a *nullum crimen sine lege* = nincs bűncselekmény törvény nélkül elve, ami egyben az utólag megfogalmazott büntető törvény visszaható hatályának a tilalmát is jelenti. [→ *A nürnbergi per dilemmái.*] Így zárható ki az önkényes, az elkövető személyére szabott, személye ellen irányuló ítélezés veszélye.

Egyes tényállások esetében az elkövető tettének értékelése egyértelműbbnek tűnik, mint a fent említett *zaklatás* esetében. Ilyen például az *emberölés* tényállása:

160. § (1) Aki mást megöl (...) büntetendő.

Látszólag csak az elkövető cselekedete és a halál ténye közötti ok-okozati összefüggést kell bizonyítani! Valójában – mielőtt tényállásszerű cselekménye miatt elítélnék a tettest – további körülményeket is mérlegelni kell. Lehet, hogy véletlen volt, ami gyilkosságnak látszik?

A bűnösség

Ahhoz, hogy bűncselekményről legyen szó, másodszer az is szükséges, hogy az elkövető „bűnösnek” minősüljön. Ami első hallásra valami jogászi bűvészkedésnek tűnik, nagyon is kézenfekvő. Nem bűnös, aki az elkövetéskor nem volt legalább 14 (bizonyos esetekben 12) éves.¹⁴ Nem bűnös, aki a cselekményt „az *elmeműködés* olyan *kóros állapotában* (tudatzavar, személyiségzavar stb.) követi el, amely képtelenné teszi a cselekmény következményeinek felismerésére vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék”.¹⁵ (Ez azonban nem vonatkozik arra, aki önhibájából eredő ittas vagy bódult állapotban követi el a cselekményt.) Nem bűnös, aki „a cselekményt olyan *kényszer vagy fenyegetés* hatása alatt követi el, amely miatt képtelen az akaratának megfelelő magatartásra.”¹⁶ [→ *A Telekiek öngyilkossága. Horthy lemondása. Az ÁVH által kicsikart vallomások. Kollaboránsok, ügynökök stb. Sajnos igen sok a példa a magyar történelemben.*] Nehéz feladat e tényezők mérlegelése. Mikor mondható önhibának a bódult állapot? Felmentő mértékű volt-e a kényszer? Hasonló kizáró ok a *tévedés*.

20. § (1) Nem büntethető az elkövető olyan tény miatt, amelyről az elkövetéskor nem tudott.

(2) Nem büntethető, aki a büntetendő cselekményt abban a téves feltevésben követi el, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre alapos oka van.

[→ *Történelmi szereplők döntéseinek megítélése a következmények ismeretében?*]

A bűnösség feltétele végül, hogy a tett *szándékos* vagy legalább *gondatlan* legyen. Ez a büntetőjog – és talán mindennapi ítélkezésünk – egyik legnehezebb kérdése. A törvény a szándékos elkövetést mindig, a gondatlan elkövetést csak kivételesen – és enyhébben – bünteti. A se nem szándékos, se nem gondatlan, vagyis *vétlen* (véletlen) cselekmény esetén a bűnösség hiányzik, így az nem bűncselekmény. A szándékosság és a gondatlanság egymástól való megkülönböztetése nem egyszer nagyon nehéz feladat a bíró számára, hiszen arra kérdésre kell választ kapnia, hogy az elkövetéskor mi játszódott le az *elkövető tudatában*... Bonyolult, de érdekes a törvény szövege, amely persze csak kiindulópont a mérlegelés számára:

7. § Szándékosan követi el a bűncselekményt, aki cselekményének következményeit kívánja, vagy e következményekbe belenyugszik.

8. § Gondatlanságból követi el a bűncselekményt, aki előre látja cselekményének lehetséges következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában, vagy cselekménye lehetséges következményeit azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztja.

A társadalomra veszélyesség

Ahhoz, hogy bűncselekményről legyen szó, harmadszor szükséges, hogy a cselekmény „a társadalomra veszélyes” legyen. Azaz nem csak betű szerint legyen rossz, káros (tényállásszerű és szándékos), hanem a közfelfogáson és a joggyakorlaton alapuló bírói lelkiismeret alapján is! [→ *Gyakori kérdés a történelemben, hogy a cél mikor, mennyiben szentesíti az eszközt.*]

Nem bűncselekmény például, ha a szülő a kényszerítés¹⁷, a személyi szabadság megsértése¹⁸ vagy (testi sértést¹⁹ nem okozó) tetteles becsületsértés²⁰ tényállását – *társadalmilag kifejezetten elfogadott nevelési célból* – valósítja meg. Ha azonban a gyermek bántalmazása rendszeres, az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó jellegű, a szülő bűncselekményt követ el. A tanár fegyelmezési joga a szóbeli becsületsértésig,²¹ valamint a személyi szabadságtól való rövid idejű megfosztásig²² terjed, *ha ezekre fegyelmezési okokból kerül sor*. A pedagógus ugyanis nem csupán jogosult, de köteles is az oktatás eredményessége érdekében a tanóra rendjét biztosítani, illetve az ehhez szükséges fegyelmet fenntartani.²³

A társadalomra veszélyességet kizárja továbbá a *jogos védelem*, amely a „közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges”.²⁴ Ezt nem csak a *Btk.*, hanem az *Alaptörvény* is leszögezi.²⁵ [→ *Támadó háborúk erkölcsi igazolásának dilemmája.*] A nemi erőszakot megkísérlő támadó vagy az éjszakai betörő megölése például nem bűncselekmény. Hasonló kizáró ok lehet a *végszükség*.²⁶

Az elkövetők

A büntetőjogban nem csak az minősül tettesnek, aki maga megvalósítja a tényállást, hanem az is, „*aki szándékos bűncselekmény törvényi tényállását e cselekményért gyermekkor, kóros elmeállapot, kényszer vagy fenyegetés miatt nem büntethető, illetve tévedésben levő személy felhasználásával valósítja meg*” (közvetett tettes). [→ *Gyerekkatonák, vörös khmerek, Mao vörös gárdái...*] De a tetteshez hasonló büntetés jár a *részeseknek* is: annak, „*aki más bűncselekmény elkövetésére szándékosan rábír*” (felbujtó), vagy „*aki bűncselekmény elkövetéséhez másnak szándékosan segítséget nyújt*” (bűnsegéd).²⁷ A bűnsegély lehet fizikai (például elkövetési tárgy kölcsönadása) vagy pszichikai (például biztató jelenlét). [→ *Demagógok, népvezérek, filozófusok, tanárok, szülők, az értelmiségi ember felelőssége. Passzivitás, kollaboráció a diktatúrákban.*]

A büntetés

Mi a büntetés célja, értelme: a bűnös jó útra térítése? A társadalmi szintű elrettentés, megelőzés? Az „igazság”, az erkölcsi rend helyreállítása? [→ *A diákok véleménye szerint – gyakran még 12-ben is – a bosszú...*] Az e kérdésekre adott választól függ az, hogy milyen büntetést célszerű kiszabni. A leggyakoribb büntetés a szabadságvesztés. A törvény minden

bűncselekménynél meghatározza, hogy milyen büntetést – szabadságvesztés esetén azt is, hogy minimum és maximum mennyit – kell kiszabni. A bírónak ezen belül széles körű mérlegelési joga van. Dönthet a szabadságvesztés végrehajtásának fokozatáról (a szigorúbbtól az enyhébb felé haladva: fegyház, börtön, fogház), ennek elsősorban a fogva tartás körülményei – intézetben belüli mozgás, jutalmazás, fenytetés stb. –, és a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja szempontjából van jelentősége. Enyhébb esetekben a kiszabott szabadságvesztés végrehajtását felfüggesztheti, másféle büntetést szabhat ki, vagy büntetés kiszabása helyett próbaidőt tűzhet ki, melynek eredményes elteltével a büntetés kiszabása elmarad. A legenyhébb, de még büntetendő esetekben büntetés helyett megrovást alkalmazhat.

2.2. Büntetőeljárás jog

Szabályozott büntetőeljárásra azért van szükség, hogy az igazság korrekt eljárásban kideríthető legyen.²⁸ [→ *A Magna Charta és az Aranybulla a törvényes ítélethez való jogról. A bírói ítélet nélküli internálás gyakorlata diktatúrákban.*] E szabályokat a *büntető eljárásjogi törvény (Be.)* tartalmazza.²⁹ Az eljárásban az állam bűnüldöző hatalmát az ügyész képviseli, ő nyújtja be a vádiratot és igyekszik azt bizonyítani, a vádlott pedig védekezik. A vádlott igénybe veheti ügyvéd segítségét (szükség esetén a bíróság rendel ki ügyvédet). A bírónak a vád és a védelem figyelembe vételével kell igazságos döntést hoznia. A vádlottat jogerős elítéléséig ártatlannak kell tekinteni (*ártatlanság véelme*). [→ *Koncepciók perek.*]

2.3. Szabálysértési jog

A szabálysértések enyhébb súlyú büntetendő cselekmények. A *szabálysértésekről szóló törvény (Sztv.)*³⁰ mellett más jogszabályok, például önkormányzati rendeletek is felsorolnak ilyen tényállásokat. Egy részük a bűncselekmények enyhébb „esetét” képezi. Például aki „*mással szemben a becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ*”, az szabálysértést, de aki ezt nagy nyilvánosság előtt teszi, az bűncselekményt követ el (becsületsértés).³¹ Máskor olyan enyhébb cselekményekről van szó, amelyeknek nincs büntetőjogi alakzata, például illegális személtlerakás, fakivágás engedély nélkül, ebsétáltatási szabályok megszegése, tiltott fürdés.

Szabálysértési hatóságként a települési önkormányzatok jegyzői, a rendőrség és más közigazgatási szervek (például az ÁNTSZ, a Tűzoltóság, a Munkaügyi Felügyelőség) járnak el, határozatuk bíróság előtt megtámadható. A szabálysértések elkövetőit legfeljebb két hónapig terjedő elzárással vagy pénzbírsággal lehet sújtani.

2.4. Közigazgatási jog

Az állam különféle szervei: minisztériumok, országos szervek (adóhatóság, rendőrség stb.) és önkormányzatok számos alkalommal kapcsolatba kerülnek az állampolgárokkal a közügyek intézése során. Engedélyt adnak ki, adót vagy bírságot fizettetnek, okiratokat állítanak ki, tájékoztatást kérnek és adnak, szociális ellátást, támogatást fizetnek ki stb. A jognak kell a hatalmi pozícióban lévő szervek és személyek esetleges önkényét megakadályoznia, az állampolgárok kiszolgáltatottságát csökkentenie.³² Ezért a közigazgatási jog meghatározza a közigazgatási szervek felépítését és azt, mikor, melyik szerv, milyen formában jogosult vagy köteles eljárni, kitől, mit követelhet, mennyi idő alatt kell eljárnia. Ezek révén a végrehajtó hatalom közigazgatási tevékenysége kiszámíthatóbbá, elviselhetőbbé válik. A döntés ellen fellebbezni lehet a felsőbb szintű közigazgatási szervhez, ennek döntése pedig a másik hatalmi ág, a független bíróság előtt polgári peres eljárásban megtámadható. Itt az állampolgár és az állami szerv már egyenrangú felek.³³ (Más kérdés, hogy mindez mennyi idő, fáradság, költség.) [→ *E garanciák hiányoznak a diktatúrákban. Az állam bármit megtehet.*]

2.5. Nemzetközi jog

Az államok egymás közötti viszonyait rendezi. Ilyenek például az államterületre, a nemzetközi vizek használatára, a diplomatákra, a nemzetközi szervezetekre vagy a hadviselésre vonatkozó szabályok. Aki tehát „nemzetközi jogásznak” készül, azt a nemzetközi politikai viszonyok, a diplomácia vonzza.

A nemzetközi jog azonban nem teljesen nevezhető jognak. A jog az állam által kikényszerített normák összessége, márpedig a nemzetközi viszonyokban hiányzik a kikényszerítés lehetősége. Ha valaki egy hazai bíróság által jogerősen megítélt pénzüsszeget nem fizet ki, a bírósági végrehajtó lefoglalja a vagyontárgyait. Ugyanez a nemzetközi szinten nem adott. A hágai Nemzetközi Bíróság és hasonló szervek sem tudják döntésüket az államokra kényszeríteni. Két vagy több állam vitájában végső soron az erő dönt, az emberek közötti természetes állapothoz, az önbíráskodáshoz hasonlóan. Az erősebb állam gazdasági, diplomáciai és végül katonai eszközökkel kényszerítheti a gyengébbet, fordítva azonban nem. [→ *Példák sokasága hozható az ókori Rómától a müncheni konferenciáig.*] A nemzetközi jog ezért – ellentétben a többi jogággal – a viták rendezésének nem végső megoldása. Mégis, azoknak igen fontos rész-eszköze: a viták során szerepet kapnak a nemzetközi jogi érvek, és a felek a szoros értelemben vett kényszer hiánya ellenére gyakran mégis elfogadják a nemzetközi jogi döntést. Olykor még a nagy országok is.

A köznyelv olykor helytelenül nemzetközi jognak nevezi a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogát. Az e csoportba tartozó nemzetközi egyezmények a piaci szereplők határon átnyúló üzleti viszonyait szabályozzák („business law”), ezért a magánjog speciális, nemzetközi vonatkozású területét képezik.

3. A magánjog

3.1. Polgári jog

Szabályai a *Polgári Törvénykönyvben (Ptk.)* olvashatóak. A régi törvényt a jövő év március 15-én új váltja fel.³⁴ Az új Ptk. kodifikációján több mint egy évtizedig dolgoztak a szakemberek, hiszen mindennapi életünk számos alapvető vonatkozását szabályozza: az ember és a jogi személyek (társaságok) jogait, a családi viszonyokat, a tulajdont, az üzleti életet, az öröklést. Röviden: a magántulajdonon alapuló polgári társadalmi és gazdasági berendezkedést. Ebből ered elnevezése is. [→ *Az új törvény hatályba lépésének napja nem véletlenül utal a polgári átalakulásra. A rendszerváltások: 1848, 1945-48, 1989-90 nem csak a politikai rendszer változását jelentik.*]

A személyek

Megkülönböztetünk természetes és jogi személyeket. Természetes személy az ember. Az üzleti életben azonban szükséges, hogy intézményeknek, gazdasági társaságoknak, alapítványoknak stb. is legyen tulajdona, köthessenek szerződést. Ezért a jog személylé minősíti őket – ők a „jogi” személyek.³⁵ [→ *A római jogi „fiscus”, „ecclesia”, „civitas” és „municipium”, „universitas”, „collegium” lett a középkori állam, egyház, város, egyetem, céh jogi formájának alapja.*]

Minden ember – a magzat is – jogképes, azaz lehet például tulajdona.³⁶ [→ *Rabszolgaság. Rendi előjogok. Jogkiterjesztés a reformkorban. A zsidótörvények.*] Ugyanakkor nem minden ember cselekvőképes, azaz nem cselekedhet úgy, hogy annak jogi hatása lenne. A cselekvőképtelen kiskorú csak a mindennapi életben gyakori, kis jelentőségű ügyleteket kötheti meg érvényesen. (Ilyen például egy bevásárlás.) Korlátozottan cselekvőképes, aki elmúlt 14 éves, de nem nagykorú. Az ő jognyilatkozatai is szüleinek hozzájárulásával érvényesek, kivétel például, hogy önállóan rendelkezhet munkával szerzett jövedelmével, és köthet olyan szerződést, amellyel kizárólag előnyt szerez. [→ *A jobbágy személyi függése. A nők helyzete a modern kor előtt.*] Cselekvőképes, aki nagykorú, azaz 18 éves, vagy aki házasságot kötött. Pillanatnyi állapot (például részegség) is lehet

cselekvőképtelenség oka. Nagykorú személyt – mentális zavara miatt – a bíróság cselekvőképességet korlátozó gondokság alá helyezhet.³⁷

A személy jogaiba gázol, aki jó hírnévét sérti, képmását vagy hangját engedélye nélkül nyilvánosságra hozza (ez az internetre, Facebookra is vonatkozik), levél-, magán- vagy üzleti titkát, magánlakását sérti vagy személyes adataival visszaél.³⁸

Családjog

Házasságot köthet egy nagykorú nő és egy nagykorú férfi, anyakönyvvezető előtt, két tanú jelenlétében. 16 éves kortól a gyámhatóság engedélyével lehet házasságot kötni.³⁹ [→ *A polgári házasság és anyakönyvvezetés bevezetése.*] A Ptk. leszögezi, hogy a házastársak „*hűséggel tartoznak egymásnak*”, „*kötelesek közös céljaik érdekében együttműködni*”, és hogy „*a házasélet és a család ügyeiben közösen, a személyüket érintő ügyekben önállóan, de a család érdekére figyelemmel döntenek*”.⁴⁰ Hangsúlyozza, hogy „*a házastársak a házasélet és a család ügyeiben egyenjogúak*”, a házasság felbontását bármelyik házastárs kérheti a bíróságtól, ha „*az teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott*”.⁴¹ [→ *A nők helyzetének változása. A polgári válás.*]

A rokonok a közös elődtől leszármazó vérségi kötelékben állók. A rokonság lehet egyenes ági (egyik a másiktól származik) és oldalági (közös felmenőjük van).⁴² Az egyenes ági, bizonyos esetekben az oldalági rokonok a törvény által meghatározott mértékben kötelesek egymást eltartani.⁴³

A gyermek apja az apaság vélelme szerint (vélelem = a jog valószínű tényeket az egyszerűség kedvéért bizonyítottnak vesz) az, akivel az anya házasságban élt a fogantatás (a születéstől visszafelé számított 300. nap) és a születés közötti idő legalább egy részében, vagy aki a gyermeket hatóság előtt tett nyilatkozattal magáénak ismeri el. Az apaság vélelmét bíróság előtt meg lehet támadni, illetve az apaságot bíróság is megállapíthatja.⁴⁴

A kiskorú gyermek szülői felügyelet, ennek hiányában gyámság alatt áll. A szülők kötelessége a gondozás, tartás, nevelés, a gyermek vagyonának kezelése.⁴⁵ A Ptk. szerint a szülőknek „*tájékoztatniuk kell gyermeküket az őt érintő döntésekről, biztosítaniuk kell, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermekük a döntések előkészítése során véleményt nyilváníthasson, törvényben meghatározott esetben szüleivel közösen dönthessen. A szülőknek a gyermek véleményét – korára, érettségére tekintettel – megfelelő súllyal figyelembe kell venniük*”.⁴⁶ A gyermek iskoláját, életpályáját a szülők és a gyermek közösen választják meg, vita esetén a gyámhatóság dönt.⁴⁷ A szülői felügyeletet a bíróság megszünteti, ha a szülő a gyermek testi, értelmi, erkölcsi fejlődését súlyosan veszélyezteti.⁴⁸ A tovább tanuló nagykorú gyermeket a szülő akkor köteles tartani, ha arra „*szükséges tanulmányai indokolt időn belüli folytatása érdekében rászorul*”, és ez saját maga és kiskorú gyermekének tartását nem veszélyezteti. Megszűnik a tartási kötelezettség, ha a nagykorú gyermek arra érdemtelené válik, tanulmányi kötelezettségének „*rendszeresen és önhibájából*” nem tesz eleget, sőt általában akkor is, ha a gyermek a 25. életévét betöltötte.⁴⁹

A dolgok

A tulajdon szentsége társadalmi, gazdasági berendezkedésünk sarokköve. A tulajdonos a dolga felett teljes hatalommal rendelkezik, használhatja, eladhatja vagy ingóságát akár meg is semmisítheti.⁵⁰ [→ *Az ősiség. A hitbizomány.*] Elvenni tőle nem lehet, kisajátítására is „*csak kivételesen és közérdekből, törvényben meghatározott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett*” van mód.⁵¹ [→ *Felségárlási perek. Az örökváltság 1848-ban. Földosztások. A zsidótörvények. Államosítások 1945 után.*] A tulajdon időhatár nélkül bármikor visszakövetelhető, a tulajdoni igény nem évül el (persze tudni kell bizonyítani a fennállását).⁵² [→ *Neoacquistica commissio. A kárpótlási törvények 1990 után.*] Az Alaptörvény szerint ugyanakkor „*a tulajdon társadalmi felelősséggel jár*”.⁵³ [→ *Szocializmus. A szociális piacgazdaság.*] A tulajdonosnak a dolog használata során tekintettel kell lennie mások – például szomszédai – érdekeire is.⁵⁴ A hasznélvező a más tulajdonában álló dolog használatára és hasznainak szedésére jogosult. [→ *A jobbágy használati joga.*]⁵⁵ Más tulajdonát használja a szükséges mértékben az úgynevezett „*telki szolgálat*” jogosultja is:

például ha a telkére való bejutás vagy oda vezetékek eljuttatása csak így lehetséges (a szó eredete: egyik telek a másiknak szolgál).⁵⁶

Megkülönböztetjük az ingatlan és az ingó dolgokat. Az előbbi a földterület és az épületek, az utóbbi minden más dolog. Az ingatlanra vonatkozó tulajdonosi, haszonélvezeti, szolgalmi stb. jogokat be kell jegyezni a nyilvános ingatlan-nyilvántartásba (más néven telekkönyvbe).⁵⁷ [→ *Hiteles helyek.*]

A dolgokhoz hasonlítanak a szellemi alkotások. Két nagy csoportjuk a szerzői művek (irodalmi, zenei, képzőművészeti alkotások, szoftverek) és a találmányok. Ezeknek a szerző, feltaláló a tulajdonosa. Ahogy egy ház, autó vagy ceruza, úgy egy szöveg, kép vagy zene sem „vihető el” szabadon. Felhasználásáért (másolás, letöltés, feltöltés, lejátszás, előadás stb.) a szerző, feltaláló pénzt kérhet a *szerzői jogról* és a *szabadalmi jogról* szóló *törvények* szabályai szerint.⁵⁸ Más kérdés, hogy mivel a szellemi alkotások általában sok példányban léteznek, a tárgyaknál könnyebben eltulajdoníthatóak.

A szerződések („Kötelmek”)

Az üzleti élet lényege – a mindennapi bevásárlástól a tőzsdéig – szerződések kötése. A szerződési szabadság a piaci versenyen alapuló gazdasági berendezkedés egyik alapelve. [→ *Laissez faire.*] A szerződés tartalmát – mit, mennyiért, mikor, hogyan stb. – a felek szabadon állapíthatják meg, a jogszabályok ezt csak kivételképpen korlátozzák.⁵⁹ [→ *Korábban épp ellenkezőleg: céhek, monopóliumok. A telekhasználat és az úrbéri rendelet.*] Például lőfegyver adásvételéről nem állapodhat meg bárki bárkivel. Semmis a kábítószer eladása vagy egy lehetetlent ígérő szerződés („lehoznám néked a csillagokat az égről...”).⁶⁰ Érvénytelen a tévedés, megtévesztés, fenyegetés hatására létrejött szerződés, a másik fél szorult helyzetét kihasználó úgynevezett uzsorás szerződés.⁶¹ [→ *Államok között, a nemzetközi jogban viszont gyakori. Pl. a békediktátumok Karthágótól Párizsig.*] A szerződés tartalmát korlátozzák a fogyasztóvédelmi szabályok, amelyek előírják a fogyasztó megfelelő tájékoztatását, vagy például hogy kereskedő és magánszemély között interneten kötött adásvételtől a magánszemély – noha a szerződés létrejött és így mindkét félre kötelező – meghatározott időn belül mégis elállhat.⁶²

A szerződési szabadságot néha épp a szabad verseny érdekében kell korlátozni. A versenyjog célja, hogy a piaci szereplők ne élhessenek gazdasági erőfölényükkel, például amikor egy monopolhelyzetben lévő cég indokolatlanul magas árakon kínálna szolgáltatásait. Szintén tiltott dolog a versenytársak kiszorítása érdekében dömpingáron kínálni a termékeket, vagy a fogyasztók, versenytársak megkárosítása céljából árakat egyeztetni (kartell).⁶³ [→ *Monopolcapitalizmus.*]

Szerződést kötni szóban, írásban és ráutaló magatartással is lehet.⁶⁴ A bevásárlás például legtöbbször ráutaló magatartással kötött szerződés (a kiflit a polcra elveszem és a pénztáros elé helyezem), míg például ingatlan adásvétele csak írásban érvényes. Fölmerülhet a kérdés, hogy a felek nem érthették-e félre egymás szóbeli, írásbeli nyilatkozatait. Mindennapi kommunikációnk szempontjából is érdekes a Ptk. következő szabálya:

6:8. § (1) A szerződési nyilatkozatot vita esetén úgy kell értelmezni, ahogyan azt a másik félnek a nyilatkozó feltehető akaratára és az eset körülményeire tekintettel a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint értenie kellett.

Szerződést kötni általában nem csak személyesen, hanem meghatalmazott útján is lehet.⁶⁵ Ha például padtársa számára kér valaki egy számológépet a mögötte ülőtől, szívességi használati szerződést köt (szóban) padtársa és a számológép tulajdonosa között (az előbbi szóbeli meghatalmazása alapján). Jogi személy nevében a képviselő (igazgató, ügyvezető stb.) köthet szerződést.⁶⁶ [→ *Államok esetében az állam- vagy kormányfő, tisztviselő, nagykövet stb.*]

A felek különféle eszközökkel biztosíthatják a szerződés teljesítését. Lakásvásárláskor például foglalt szokás adni: a visszalépő fél az általa adott foglalt elveszíti, a kapott foglalt kétszeresen köteles visszaadni. Ha azonban az összeget nem foglalként, hanem előlegként adták, akkor az visszalépés esetén visszajár. A vállalkozói szerződéseknél szokásos kötbér pénzösszeg kikötése arra az esetre, ha a fél nem megfelelően vagy késedelmesen

teljesítene. Jótállás esetén a fél a törvényes minimumnál szigorúbb feltételekkel (például hosszabb ideig) vállal garanciát szolgáltatása hibátlanságáért. Kölcsönszerződés teljesítését szokta biztosítani zálog (ha a zálogtárgy ingatlan, a neve „jelzálog”). [→ *A hitel problémája a reformkorban.*] Hasonló eszközök az óvadék, a kezesség, a bankgarancia.⁶⁷

A szerződések fő típusai: a dolog tulajdonba adására vonatkozó adásvétel és ajándékozás, a valamely feladat elvégzésére vonatkozó megbízás és vállalkozás, a dolog vagy hasznai átengedésére vonatkozó bérlet és haszonbérlet, a dolog megőrzésére irányuló letét, az áru szállítására vonatkozó fuvarozás és szállítmányozás, a pénz átadására irányuló kölcsön, a lehetséges káreseménnyel kapcsolatos biztosítás, a természetbeni vagy pénzbeli ellátásra vonatkozó tartás és életjáradék.⁶⁸

A szerződés a teljesítéssel megszűnik. Az esedékessé válástól számított öt év elteltével pedig a szerződésből fakadó, még nem teljesített kötelezettségek is elévülnek, azaz többé nem követelhetők, és bíróság előtt sem érvényesíthetők. [→ *A jobbágy városi polgárrá válása egy év és egy nap múltán.*] A teljesítésre irányuló felszólítás, bírósághoz fordulás stb. azonban megszakítja és újraindítja az elévülési időt.⁶⁹

A szerződés megszegője kártérítéssel tartozik, ugyanígy a szerződésen kívüli kár okozója (például közlekedési balesetben). A kártérítés alapelve:

6:519. § Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható.

Nem jogellenes, hanem jogszerű a károkozás például szükséghelyzetben (a tűzoltók munkájuk közben tönkreteszik a szomszéd kertjét; nem ők, hanem az fizet kártalanítást, akinek a házát oltani kellett). [→ *A „kármentesítés” az 1848. évi IX. tc-ben a „kártalanítás” korabeli megfelelője, a jogszerűen (törvény alapján!) okozott kárra utal. A rendszerváltáskori „kárpótlás” szó viszont annak a kárhoz képest részleges mértékére.] Ha a kijelölt tűzrakóhelyen tüzet rakok, és azért lobban lángra az erdő, mert valaki felismerhetetlen módon gyúlékony anyagot helyezett el a közelében, jogellenesen kárt okozok, de ez nem róható fel nekem.*

Fontos hozzátenni, hogy a károsultat kárenyhítési kötelezettség terheli. (Tehát akkor is hívnom kell a tűzoltókat, ha más hibájából ég a házam.) Az ennek felróható elmulasztása miatt keletkezett kárt a károkozó nem köteles megtéríteni.⁷⁰

Bizonyos esetekben – az úgynevezett fokozott veszéllyel járó tevékenységekben, például gépjármű-vezetés – a kárért való felelősség is fokozott. (A műszaki hiba miatt karambolozó autó vezetője köteles az okozott kárt megtéríteni, noha a balesetről nem tehet.)⁷¹

Az öröklés

Zavartalan tulajdonviszonyokat, ezen keresztül családok, sőt társadalmi rétegek fennmaradását biztosíthatja generációkon át. Az örökléshez való jogot az Alaptörvény is a tulajdonnal egy sorban említi.⁷²

A végrendekezés szabadsága alapelv, ami tulajdonképpen a tulajdonjog kiterjesztése.⁷³ Az öröklés rendjét elsősorban a végrendelet határozza meg.⁷⁴ [→ *Ósiség törvénye.*] Az örökhagyó ebben bárkit örökösévé tehet, igaz, hagyatékának egy része a végrendelet ellenére is törvényes örökösöit illeti („kötelesrész”), hacsak őket a végrendeletben valamely súlyos okból kifejezetten ki nem tagadta.⁷⁵ Végrendeletet tenni írásban és csak a törvény által előírt formában lehet.⁷⁶ A szóbeli végrendelet kivételes eset:

7:20. § Szóbeli végrendeletet az tehet, aki életét fenyegető olyan rendkívüli helyzetben van, amely írásbeli végrendelet tételét nem teszi lehetővé.

7:21. § A szóbeli végrendelet akkor érvényes, ha a végrendelező két tanú együttes jelenlétében a tanúk által értett nyelven végakarátát egész terjedelmében szóban (...) előadja, és egyidejűleg kijelenti, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete.

A tanú vagy hozzátartozója részére szóló végrendeleti juttatás azonban érvénytelen.⁷⁷

Végrendelet hiányában törvényes örökösök az örökhagyó gyermekei, fejenként egyenlő arányban. [→ *A nők öröklési joga a középkorban.*] Az öröklésből kiesett gyermek helyén annak gyermekei örökölnek. (Ha tehát az örökhagyó gyermeke, és korábban meghalt gyermekének két gyermeke örököl, akkor az arány $\frac{1}{2} - \frac{1}{4} - \frac{1}{4}$.) A házastársat megilleti egy

gyermekrész és az örökhagyóval közösen lakott lakás haszonélvezete. Leszármazó hiányában a házastárs és a szülők, nemlétükben a szülők leszármazói, végül pedig a távolabbi felmenők vagy azok leszármazói örökölnék.⁷⁸ Ha nincs más örökös, az állam örököl.⁷⁹ [→ *Fiscalitas.*]

3.2. Polgári eljárásjog

A polgári per szabályait a *Polgári Perrendtartás (Pp.)* tartalmazza.⁸⁰ A kezdeményező felet felperesnek, ellenfelét alperesnek nevezik. Bármelyikük megbízhat képviselővel ügyvédet. A vitát a bíróság a felek által feltárt bizonyítékok alapján dönti el.

Bírósági, hatósági eljárás során is használnak okiratokat a bennük foglaltak bizonyítékául. A közokirat hatóság által kiállított okirat, ilyen például az anyakönyvi kivonat, a személyi igazolvány vagy az iskolai bizonyítvány is. Minden okirat, ami nem közokirat, magánokirat. Hatóság, bíróság előtt ez is bizonyító erejű, ha:

196. § (1) (...)

a) a kiállító az okiratot saját kezűleg írta és aláírta; (vagy)

b) két tanú az okiraton aláírásával igazolja, hogy a kiállító a nem általa írt okiratot előttük írta alá, vagy aláírását előttük saját kezű aláírásának ismerte el; az okiraton a tanúk lakóhelyét (címét) is fel kell tüntetni;

Az a) pontban írtak kevésbé vannak benne a köztudatban, ezért a b) pontnak megfelelő iratba érdemes foglalni például az ügyintézésre adott meghatalmazást.

Összefoglalásképpen arról a két nehézségről szeretnék szót ejteni, amelyek szerintem leginkább hozzájárultak ahhoz, hogy a társadalomismeret önálló tárgyként nem tudott meggyökeresedni – válaszul *Németh György* kérdéseire is.⁸¹

Az egyik, hogy a jog, a közgazdaságtan, a szociológia és a politológia olyan tudományok, amelyekhez egy történelemtanár általában nem ért (eléggé).⁸² Segíthet e téren a szakirányú továbbképzés és a szakirodalom, jogi témákban a *Beszéljünk a jogról közérthetően* akkreditált képzés⁸³ vagy *Boros László: Jogi ismeretek* című könyve⁸⁴. A hosszú távon megnyugtató megoldás azonban szerintem ezeknek a stúdiumoknak az egyetemi képzésbe való beiktatása. A közgazdászhallgatók régóta tanulnak jogot, a joghallgatók közgazdaságtant, filozófiát. Hasonló, határozott lépésekre volna szükség a történelemtanárok képzésében. Az ELTE tanterveiben jelenleg a *Társadalomtudományi integráció az oktatásban* nevű, egy féléves gyakorlat hivatott betölteni ezt a szerepet.

A másik nehézség a társadalomismeret tanításának módszereiből fakad. *Jakab György* írja, hogy a projekt-módszer idegen a történelemtanárok számára, hisz „a történelem tantárgy hagyományosan leíró jellege és tanóra-centrikussága ezt a gyakorlat-centrikusságot és projektelfogást nem igazán tudja képviselni”.⁸⁵ Egyetértek véleményével, de azt gondolom, itt nem csak a történelemtanár és tantárgya korlátairól van szó. A kerettantervnek a társadalomismereti témákra vonatkozó kívánalmai – a tanulási folyamat legyen „gyakorlat közeli”, „személyes élményekre építő”, „társadalmi gyakorlótér”, ahol „szimulációs helyzetekben erősödhet a diákok döntési és problémamegoldó képessége, empátiája, toleranciája és együttműködési készsége” – jelzik, milyen nehéz feladatról van itt szó.⁸⁶ Kiskorú, vagyon, foglalkozás, kereső tevékenység és politikai jogok nélküli diákokat kell „közvetlen módon” előkészíteni „a tényleges gazdasági és politikai szerepvállalásra”.⁸⁷ Vajon lehet az életet tanítani? Nem tudom, de azt hiszem, szükséges. A jog területén segíthetnek ebben a már említett *Jogról közérthetően* program⁸⁸ innovatív módszerei, a *Nyitott bíróság* program⁸⁹ keretében szerzett élmények vagy éppen *Falus Katalin és Halász Irén: Jogi esettanulmányok* című könyvének⁹⁰ feldolgozása.

IRODALOM

- Magyarország Alaptörvénye:
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV
- 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról:
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95
- 1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról:
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99500033.TV
- 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról:
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99600057.TV
- 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról:
<http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc2.cgi?docid=99800019.TV>
- 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról:
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99900076.TV
- 2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól:
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0400140.TV
- 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről:
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200002.TV
- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.):
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200100.TV
- 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (Ptk.):
http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/03/uj_ptk_szov.html
- BELOVICS Ervin (2007): A Büntető Törvénykönyvben nem szabályozott büntetendőséget kizáró okok II. *Ügyészek Lapja* 2007/4. 5-12.
- *Ezer év törvényei.* <http://www.1000ev.hu/index.php>
- JAKAB György (2012): Társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek az új Nemzeti alaptantervben és a kerettantervekben. *Történelemtanítás* III. 2-4. szám:
<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/01/jakab-gyorgy-tarsadalmi-allampolgari-es-gazdasagi-ismeretek-az-uj-nemzeti-alaptantervben-es-a-kerettantervekben-03-02-13/>.
- *Kerettantervek.* Történelem, társadalmi és állampolgári ismeretek. Társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek. <http://kerettanterv.ofi.hu>
- NÉMETH György (2013): Megszüntetve megőrzés, avagy a társadalomismeret sorsa. *Történelemtanítás* IV. 2. szám:
<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/07/nemeth-gyorgy-megszuntetve-megorzes-avagy-a-tarsadalomismeret-sorsa-04-02-02/>.
- *Nemzeti Jogszabálytár.* <http://njt.hu/>

ABSTRACT

Gyertyánfy, András

Legal aspects in the middle school

The essay enumerates legal topics that the author suggests being included in the 12. year's curriculum of the History subject. The new frame curriculum has merged Social Studies into History, omitting most issues of law. In the text a chapter on the nature of law is followed by

a brief introduction to specific fields of law with accents on two important codices. Cursive texts in square brackets indicate Historical events or phenomena which can be connected to the legal concept in question. In the end some basic difficulties of Social Studies are explained.

¹ JAKAB (2012) és NÉMETH (2013).

² A hétköznapiokban közvetlenül hasznosítható tudás: *Kerettantervek (gimnáziumok és szakközépiskolák)*. Történelem. 11-12. évfolyam, bevezető rész, 3. bek.; a kritikai gondolkodás fejlesztése: 11-12. évfolyam, bevezető rész, 4. bek.; a társadalom múltjára és jelenére vonatkozó középiskolai tudás összekapcsolása: a tantervek bevezető részei, (a gimnáziumi tantervek) ut. előtti bek. (Vö. 2. jegyzet)

³ Más megközelítésben jognak nevezzük az ember számára a jogszabály által megengedett magatartást is („jogom van hozzá”). A jog jelentheti tehát az ügynevezett tárgyi jogot, azaz a jogszabályt, másfelől az ügynevezett alanyi jogot, azt, hogy valakinek cselekvési lehetősége van.

⁴ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) B) cikk (1).

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (2013. 10. 14.)

⁵ Magyarország Alaptörvénye R) cikk (2).

⁶ Magyarország Alaptörvénye XV. cikk (1)-(3).

⁷ Magyarország Alaptörvénye több tucatot felsorol közülük, de ennél jóval többről van szó, hiszen amiről a parlament egyszer törvényt alkotott, azt csak törvény módosíthatja.

⁸ Magyarország Alaptörvénye R) cikk (1) és T) cikk.

⁹ Magyarország Alaptörvénye 24. cikk (2) b)c)e).

¹⁰ <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/index.php>

¹¹ www.njt.hu

¹² <http://www.1000ev.hu/index.php>

¹³ 2012. évi C. tv.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200100.TV (2013. 10. 14.)

¹⁴ Btk. 16.§. Uo.

¹⁵ Btk. 17.§. Uo.

¹⁶ Btk. 19.§. Uo.

¹⁷ Btk. 195.§. Uo.

¹⁸ Btk. 194.§. Uo.

¹⁹ Btk. 164.§. Uo.

²⁰ Btk. 227.§ (2). Uo.

²¹ Btk. 227.§ (1). Uo.

²² Btk. 194.§. Uo.

²³ BELOVICS Ervin (2007): A Büntető Törvénykönyvben nem szabályozott büntetendőséget kizáró okok II. *Ügyészek Lapja* 14. évf. 4. sz. 5-6.

²⁴ Btk. 21-22.§§.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200100.TV (2013. 10. 14.)

²⁵ Alaptörvény V. cikk.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (2013. 10. 14.)

²⁶ Btk. 23.§. Uo.

²⁷ Btk. 13-14.§§. Uo.

²⁸ Ez alaptörvényi jog, ld. IV. cikk.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (2013. 10. 14.)

²⁹ 1998. évi XIX. tv.

<http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc2.cgi?docid=99800019.TV> (2013. 10. 14.)

Az alapelveket az Alaptörvény XXVIII. cikke tartalmazza.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (2013. 10. 14.)

³⁰ 2012. évi II. tv.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200002.TV (2013. 10. 14.)

³¹ Sztv. 181.§

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200002.TV (2013. 10. 14.)

és Btk. 227.§(1)

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200100.TV (2013. 10. 14.)

³² Ezt az Alaptörvény XXIV. cikk (1) is leszögezi.

-
- http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (2013. 10. 14.)
- ³³ 2004. évi CXL. tv. a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0400140.TV (2013. 10. 14.)
- ³⁴ 1959. évi IV. tv.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95900004.TV (2013. 10. 14.)
és 2013. évi V. tv.
http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/03/uj_ptk_szov.html (2013. 10. 14.)
Alább az új Ptk-ra hivatkozom. Az egyes könyveket a paragrafus előtti szám jelzi: pl. a Ptk. 2:1.§ a második könyv első paragrafusát jelöli.
- ³⁵ Ptk. 3. könyv.
http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/03/uj_ptk_szov.html (2013. 10. 14.)
- ³⁶ Ptk. 2:1-7.§§. Uo.
- ³⁷ Ptk. 2:8.§ skk. Uo.
- ³⁸ Alaptörvény VI. cikk és Ptk. 2:42.§ skk.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (2013. 10. 14.)
- ³⁹ Alaptörvény L) cikk (1)
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (2013. 10. 14.)
és Ptk. 4:5.§.
http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/03/uj_ptk_szov.html (2013. 10. 14.)
- ⁴⁰ Ptk. 4:24-25.§§.
http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/03/uj_ptk_szov.html (2013. 10. 14.)
- ⁴¹ Ptk. 4:3.§, 4:21.§ (1). Uo.
- ⁴² Ptk. 4:96.§. Uo.
- ⁴³ Alaptörvény XVI. cikk (3)-(4)
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (2013. 10. 14.)
és Ptk. 4:194.§ skk.
http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/03/uj_ptk_szov.html (2013. 10. 14.)
- ⁴⁴ Ptk. 4:98.§ skk.
http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/03/uj_ptk_szov.html (2013. 10. 14.)
- ⁴⁵ Ptk. 4:146.§. Uo.
- ⁴⁶ Ptk. 4:148.§. Uo.
- ⁴⁷ Ptk. 4:153.§. Uo.
- ⁴⁸ Ptk. 4:191.§. Uo.
- ⁴⁹ Ptk. 4:219.§ skk. Uo.
- ⁵⁰ Ptk. 5:13.§. Uo.
- ⁵¹ Alaptörvény XII. cikk (2)
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (2013. 10. 14.)
és Ptk. 5:43.§.
http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/03/uj_ptk_szov.html (2013. 10. 14.)
- ⁵² Ptk. 5:35.§.
http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/03/uj_ptk_szov.html (2013. 10. 14.)
- ⁵³ Alaptörvény XII. cikk (1).
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (2013. 10. 14.)
- ⁵⁴ Ptk. 5:23-25.§§.
http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/03/uj_ptk_szov.html (2013. 10. 14.)
- ⁵⁵ Ptk. 5:146.§ skk. Uo.
- ⁵⁶ Ptk. 5:160-163.§§. Uo.
- ⁵⁷ Ptk. 165.§ skk. Uo.
- ⁵⁸ 1999. évi LXXVI.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99900076.TV (2013. 10. 14.)
és 1995. évi XXXIII. tv.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99500033.TV (2013. 10. 14.)
- ⁵⁹ Ptk. 6:1.§ (3). és 6:59.§
http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/03/uj_ptk_szov.html (2013. 10. 14.)
- ⁶⁰ Ptk. 6:95.§ skk. Uo.
- ⁶¹ Ptk. 6:90.§ skk. Uo.
- ⁶² Ptk. 6:100.§ skk. Uo.
- ⁶³ Alaptörvény M) cikk (2)
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (2013. 10. 14.)

- és 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99600057.TV (2013. 10. 14.)
- ⁶⁴ Ptk. 6:4.§ skk.
http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/03/uj_ptk_szov.html (2013. 10. 14.)
- ⁶⁵ Ptk. 6:11.§ skk. Uo.
- ⁶⁶ Ptk. 3:329.§ skk. Uo.
- ⁶⁷ Ptk. 6:171.§, 6:185.§, 5:86.§ skk. Uo.
- ⁶⁸ Ptk. 6:215-517.§§. Uo.
- ⁶⁹ Ptk. 6:21.§ skk. Uo.
- ⁷⁰ Ptk. 6:525.§ Uo.
- ⁷¹ Ptk. 6:535.§ skk. Uo.
- ⁷² Alaptörvény XIII. cikk (1).
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (2013. 10. 14.)
- ⁷³ Ptk. 7:10.§
http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/03/uj_ptk_szov.html (2013. 10. 14.)
- ⁷⁴ Ptk. 7:3.§ (2). Uo.
- ⁷⁵ Ptk. 7:75.§ skk. Uo.
- ⁷⁶ Ptk. 7:12.§ skk. Uo.
- ⁷⁷ Ptk. 7:19. és 22.§§ Uo.
- ⁷⁸ Ptk. 7:55.§ skk. Uo.
- ⁷⁹ Ptk. 7:74.§ Uo.
- ⁸⁰ 1952. évi III. törvény.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95 (2013. 10. 14.)
- ⁸¹ NÉMETH (2013).
<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/07/nemeth-gyorgy-megszuntetve-megorzes-avagy-a-tarsadalomismeret-sorsa-04-02-02/> (2013. 10. 14.) 2.
- ⁸² NÉMETH (2013). Uo. 3.
- ⁸³ <http://pedakkred.oh.gov.hu/PedAkkred/Catalogue/CatalogueDetails.aspx?Id=1603> (2013. 10. 14.)
- ⁸⁴ BOROS László (1998/2001): *Jogi alapismeretek*. Vince Kiadó, Budapest. Letölthető:
<http://static.polc.hu/previews/pdf/10/00/00/100000279.pdf>. (2013. 10. 14.)
Hasonló művek: LEMÁK Ella (2006): *Jogi ismeretek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest és HAJÓS Ferenc – EPERJESI Zsuzsanna (1999/2013): *Jogi és vállalkozási ismeretek*. Tankönyvmester, Budapest.
- ⁸⁵ JAKAB (2012).
<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/01/jakab-gyorgy-tarsadalmi-allampolgari-es-gazdasagi-ismeretek-az-uj-nemzeti-alaptantervben-es-a-kerettantervekben-03-02-13/> (2013. 10. 14.) 2.
- ⁸⁶ *Kerettantervek (gimnáziumok és szakközépiskolák)*. Történelem. 11-12. évfolyam, bevezető rész, ut. két bek. In: 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet:
http://kerettanterv.ofi.hu/3_melleklet_9-12/index_4_gimn.html (2013. 10. 14.)
- ⁸⁷ Uo.
- ⁸⁸ Ld. 86. jegyzet.
- ⁸⁹ <http://www.birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/nyitott-birosag> (2013. 10. 14.)
- ⁹⁰ FALUS Katalin – HALÁSZ Irén (2005/2006): *Jogi esettanulmányok*. Dinasztia Tankönyvkiadó, Budapest.